

NEKROLOZI 1934.

Salomon Berger, direktor Etnografskoga muzeja u Zagrebu, umro je 11. siječnja 1934. g. O njemu je i u ovom časopisu u više navrata govoreno (vidi »Narodna Starina« sv. 1. str. 73., sv. 2 str. 191., sv. 22 str. 134.) Ređen je u Slovačkoj, u Novom Mestu nad Vahom (u bivšoj ugarskoj trenčinskoj županiji) dana 25. veljače 1858. kao sin trgovca i posjednika izraelske vjeroispovijesti. U ovoj sredini upoznao se već od najranijega djetinstva sa seljačkim životom pa mu je to neposredno saznanje bila poputbina u njegovu kasnijem djelovanju, u kojem se očitovala naročita njegova sklonost prema svim vrstama seljačkog tradicionalnog rukotvornog rada i njegovo živo i ustrajno nastojanje da taj rad sačuva i da ga uskladi sa potrebama modernoga vremena kako na selu tako napose i u gradu. Kao posve mlad trgovački pomoćnik došao je u Hrvatsku (1876 g.), gdje je bogatstvo i ljepota narodnoga rukotvorstva bila još u cvatu. Kad se kao veoma spreman i okretan trgovac tekstilne struke osamostalio u Zagrebu, pružena mu je bila prilika da se po ugledu naročito u nastojanja Srećka Laya, Dra Ise Kršnjavoga i Danijela Hermana još više posveti svojoj ambiciji oko sabiranja i unapređivanja seljačkih rukotvorina. Otkad je napustio trgovinu (1908.) glavno mu je zanimanje briga oko njegove zbirke, koju je neprestano upotpunjavao i to ne samo domaćim seljačkim rukotvorinama nego i inostranim etnografskim materijalom (napose orijentalnim) kao i različnim radovima iz područja umjetnosti i umjetničkoga obrta domaćih i stranih majstora. Pa kad je koncem 1919. g. osnovan Etnografski muzej u Zagrebu, ta je njegova zbirka postala glavni dio inventara toga muzeja a on je imenovan njegovim direktorom (isprva počasnim a kasnije sa plaćom), u kojoj časti ga je zatekla smrt. I za vrijeme svog direktorovanja osnivač-ravnatelj nije mirovao, nego je tako reći grozničavo revno radio, neumoran i u želji da mu ne izmakne ni najmanja osnova koju je zamislio. Njegovo shvaćanje muzeja nije bilo kabinetsko, universitetsko, etnološko ili da kažemo museološko. Pokojnik je bio čovjek tržišnog života na kojemu velik dio svog života blagotvorno djelovao u Zagrebu sa širom okolicom. I u muzeju ga nije ostavio njegov praktični merkantilni duh kojim je ponovo htio koristiti seljaštvu.

Njegove veze s ministarstvima, sa svjetskim izložbama dekorativne umjetnosti, sa brojnim tvrtkama kao bivšim poslovnim drugovima samo su na to smjerale. M. o. može poslužiti i njegov predlog Etnografskog muzeja u Zagrebu za unapređenje naše narodne kućne radinosti povodom izložbe Zagrebačkog Zbora u jeseni 1932. (b. 16. maja 1932., onisnuto kao brošura). I m. dr. Muzej je po njegovu mišljenju trebao biti centralom jednog novog (uglavnom tekstilnog) pokreta kao nastavak onoga što ga je sprovodio kao aktivni trgovac. Ali do toga nije došlo. Pod konac svoga plodna života, puna neiscrpive aktivnosti, nastojao je produbiti svoje znanje o seljačkom životu pa se počeo baviti pitanjima simbolike na seljačkim rukotvorinama, dakako amaterski, ali to je ipak, naravno, u zagrebačkim krugovima pobuđivalo razumljiv interes, a i kod nekih manje stručnih i u vanjskom svijetu (isp. antropološki kongres u Parisu 1931. (publ. ed. 1932.) Nego to »liebhaberstvo« nikako ne zasjenjuje njegovu glavnu zaslugu: vješto sabranu zbirku od najveće česti tekstilija. A krivo je bilo što je od površnih reportera istican kao nekaj etnolog za koga se i sam nije mogao smatrati, niti se tako predstavljao. Bio je i ostao prezaslužni sabirač. Odlikovan je bio od naše države ordenom Sv. Save III i I stepena, a i od drugih država te mnogih domaćih i vanjskih institucija raznim ordenima i drugim priznanjima, stečenima naročito povodom bezbroj izložaba, na kojima je s uspjehom sudjelovao ili koje je priređivao sam u mnogim važnim kulturnim centrima Evrope i Amerike. Svoj znatni imetak ostavio je rođacima u Magjarskoj, u Budimpešti.

*

Lokalnog požeškog historika i muzealca Julija Kemfa zadesila je smrt 9. lipnja 1934. On je rođen 25. siječnja 1864. u Požegi gdje je završio 6 gimnazijskih razreda a potom prešao u Učiteljsku školu u Zagrebu. Prvo je bio učiteljem u Novom Vinodolskom dvije godine, a zatim se vratio u rodni grad u kojem je ostao do smrti. 1917. postao županijski školski nadzornik za požešku županiju a umirovljen je sa sedemdesetom godinom života. Kempf je pretstavljao jedan eminentno pozitivan kulturni tip u provincijskom mjestu, djelujući u prosvjetnim i humanitarnim društvima koliko god je dospio. Bio je i plo-

dan dječji pisac, a i pedagoški (prevođeno i na bugarski). G. 1910. povjerio mu je Kr hrv. slav. dalm. zem. arkiv uređenje požeškog županijskog arkiva čije je spise uređio do g. 1848. Bio je imenovan i članom Povjerenstva za čuvanje historijskih i umjetničkih spomenika u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji (za kotar Požegu). 1910. postade počasni građanin Požege. Interesom za narodnu starinu završio je svoje odlično djelovanje osnovavši i uredivši gradski muzej u Požegi, koji je otvoren 19. listopada 1930. Sticajem prilika »Narodna Starina« nije mogla da stupi u kontakt s ovom institucijom i ako je vrli pokojnik bio saradnikom i povjerenikom ovog časopisa u prvim godinama njegova izlaženja.

Tako je Kempf objavio 1924. u »Narodnoj Starini« članke:

— Prilozi za biografiju Ivana Šveara (N. S. III., 52);

— Četiri pisma Ivana pl. Kukuljevića-Sakcinskoga (N. S. III., 214), te u 9. sv. (nažalost do danas još neotštampanom):

— Izvorni tekst oporuke Antuna Kanižlića (1700.—1777.).

Prijateljske veze s Požežaninom Dragutinom Lermanom, članom Stanley-jeve Kongo-ekspedicije omogućile Kempfu da publikuje dopise toga putnika, koji je tri puta putovao po belgijskoj koloniji Kongo. Hrvatski Narodni Muzej u Zagrebu dobio je već sa prvog Lermanovog putovanja (1882.—1885.) lijepu zbirku afričkih kulturnih predmeta. Na drugom i trećem putovanju po želji Kempfovoj vodio je Lerman dnevnik što ga je Kempf u izvacima publikovao pod naslovom »Listovi iz Afrike« (Požega 1890. II. izd. 1891.). Lerman je i poslije drugog putovanja poklonio zagrebačkom muzeju jednu odličnu zbirku. U vrijeme svog trećeg putovanja Lerman je postao guverner Istočnoga Konga u Popocabaci u Kongu, pisao dosad neobjavljeni dnevnik u 3 sv., a i Kempfu pisma na osnovi kojih je ovaj priredio ediciju »Novi listovi iz Afrike« (Požega 1894.).

Hrvatski pedagoško-književni zbor u Zagrebu izdao je 1898. Kempfove putopisne crtice »Od Save do Adrije« i 1902. »Uz obalu Adrije«. G. 1910. publikuje Kempf knjigu »Iz požeške kotline« no glavno svoje omašno djelo izdade 1910. na 777' strana kvarta pod naslovom »Požega, zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije«, izdašan priručnik za rečeni temat i pomno sabrana građa sa 318 ilustracija. Djelo je razdijeljeno na tri dijela: 1) do pravale Turaka 2) o Turcima u Požegi i požeškoj županiji od 1536. do 1688. i 3) razdoblje do 1909.

1916. objelodanjuje Kempf manje priloge kao: »Iz prošlosti Požege«, 1917. »Novčani troškovi uzdržavanja pučkoga ustanka 1797.«, g. 1918. »Nešto o požeškoj gimnaziji u XVIII. stoljeću«, a 1922. »Prva požeška tiskara i knjižara«, 1924. »Oko Psunja«, 1926. vrlo korisnu zbirku arhivskih pabiraka »Iz prošlosti Požege i požeške županije«, 1927. brošuru »Janko Jurković o stogodišnjici rođenja«, 1929. »Lječilište Topusko«, 1930. »O grofovskoj porodici Jankovića-Daruvarskih« (separat iz »Vjesnika kr. drž. arhiva u Zagrebu 1929.), a konačno 1933. »Posljednja...« Dnevnik Ane Elisabete grofinje Janković (preveo s njemačkog).

U posljednje vrijeme svoga života Kempf je bio marljiv suradnik naših časopisa: »Vijenac«, »Požeške novine«, osječki »Hrvatski List«, »Sv. Cecilija«, »Obzor«, »Slavonac« i dr. Pokojnik je bio, uopće na žalost a njemu na počast jedan od posljednjih rijetkih pretstavnika predratnog hrvatskog pučkog učiteljstva, iz naraštaja kojemu je bio lučonoša Ivan Filipović i njegovi savremenici. Mj vjerujemo, da bi pokojni Kempf i za nove učiteljske generacije ipak mogao i trebao biti potrebna karika.

(Isp. jubilarne članke i nekrolog: »Požeške novine« I. br. 9. 3. VI. 1922., »Slavonac« IV. br. 4 27. I. 1934.; »Obzor« 11. VI. 1934. br. 131.).

*

Skoro nenadano, jer težačkog atavizma i rasno jake tjelesne građe, što ju je dugi niz godina redovito oporavljalo i osvježeno u Rogaškoj Slatini (Rohitsch Sauerbrunn), umro je 30. VII. 1934. proslavljeni don Frane Bulić, doputovavši u Zagreb na kliničku operaciju, istina u visoko poodmakloj dobi, komemoriran kao malo ko od svega novinstva i časopisa, a sahranjen precizno i svečano, po vlastitoj želji na jur izabranom mjestu i u određenom (još 1896.) sarkofagu u solinskom polju pokraj Splita. A svako se nadao, da će dični starina, emiritirani arheolog i dotad toliko čest jubilarac doživjeti i svoj centenarij, pa i to proslaviti prema ususu i zasluženju svojoj slavi s kojom se za razliku od ostalih svojih naučenjačkih drugova-vršnjaka pomicao decenijama usque ad finem. I što je hrvatska javnost griješila u tipičnoj svojoj mrzloj apatiji na drugima, obilno se odužila priznanjima i počastima u slučaju ovoga kulturnoga pionira, koji je bio jedan od najpozitivnijih korespondenata između Hrvatske i ostale kulturne Evrope. Još za života intenzivno u plamsaju podržavani lični kult Bulićev iznimno se kod nas upravo buktimice raspalio

od dana smrti i nade je, nego ko zna da li će i odatle koji plamen stopliti tu jezivu apatiju otkolovanih hrvatskih kaputaša prema području nauke na domaćim našim tlima, a naročito prema naučnoj knjizi...

Frano Bulić rođen je u selu Vranjicu 4. listopada 1846., starinom navodno iz Hercegovine, što je očito mnogo vidljivo i u formaciji same njegove ličnosti. Školovao se u splitskoj humanističkoj, tada još skroz talijanskoj gimnaziji, i to je ostavilo trajnu biljegu kroz cio život i bilo mjerodavno za sve smjernice. Bez mature kao sjemenista- rac pošao je po želji svojih crkvenih starješina kao nadebudni klerik u zadarsku bogosloviju, 1869. je rekao mladu misu uz trodnevno »pirovanje« u rodnom mjestu, što je također uvelike značajno za sve manifestacije Bulićeva života u etapama, jer uporedo sa zaslužnim radom voljaše od zgođe do zgođe i svečane forme i proslave. Voljom crkvenih svojih starješina a po prirodnom svom nagnuću uputio se u Beč na sveučilišne, filozofske, ne teologijske nauke, no morao se vratiti u Zadar da polaže maturski ispit na kojemu je izazvao incident upoređujući (prilično ahistorijski) ministra Marije Terezije Kaunitza s tadašnjim austrijskim ministrom Beustom. U bečkom univerzitetu započeo je studirati staroklasičnu filologiju s arheologijom (kod Conze-a i Bendorfa naročito) i specijalno epigrafiju kod Hirschfelda s kojom je pomoćnom disciplinom bio cio život najintimniji. Studij u Beču prođe Buliću uz višekratni otpor njegovih crkvenih starješina; očito je teško snosio propisanu subordinaciju, te je s njima bio, kako se govorilo, »semper in pace, semper in guerra«. Crkvenim krugovima, a i samoj državnoj vlasti tadašnje Austrije bilo je mnogo stalo da među srednješkolskim nastavnicima bude što više kleričkih lica. Tako je Bulić kratko vrijeme bio suplent u Splitu (u sukobu s direktorom!) a 1874. dospio u Dubrovnik kao gimnazijski učitelj i tu je proboravio do 1876. U »programu« dubrovačke gimnazije 1875. objavi »Opis novca zbirke dubrovačke gimnazije«, a 1877. radnju »Dubrovački foliar«. (Isp. o tom razdoblju članak u dubrovačkoj »Narodnoj Svijesti« XVI, 1934. br. 32. »Mladi učitelj Dum Frano Bulić u Dubrovniku god. 1874.—1876., te sredina, koju nagje«. — »Melius erat pauperibus dare«), 1877./1878. opet je u Beču, na liječenju, ali i na daljim studijama, koje je završio ispitom iz arheologije i epigrafije. Bečki boravak ostavio mu je dobar trag u nacionalističkom pogledu zbog društva s Mihovilom Pavlinovićem. Iza ispita u Beču postao je Bulić nadzornikom pučkih škola kotarâ Zadar i Benkovac sa sjedištem u Zadru, a ujedno

i lokalni konservator starina, a potom je bio još na radu u Pokrajinskom školskom vijeću u Zadru, 1880. se oduševio za glagoljicu te 1881. čita prvu svoju staroslovensku službu Božju, no onda to napušta i postaje ekskluzivni misnik latinaš za razliku n. pr. od don M. Pavlinovića. Bulić je poslije taj svoj preokret tumačio slabim vidom, 1881. boravio je s dalmatinskim hodočasnici u Rimu kod pape Leona XIII. Krajem 1881. počeo je i u dalmatinske srednje škole prodirati hrvatski jezik. Bulić se opet našao u Splitu, kao profesor latinskoga jezika. Već malo zatim g.1883. postade ravnatelj splitske gimnazije Miho Glavinić pokrajinskim srednješkolskim nadzornikom. Za njegovo se mjesto uz druge natjecao i Bulić i uspio poradi svojih zadarskih veza kao bivši činovnik prosvjetnog resora, ma da je surađivao i u »Katoličkoj Dalmaciji« pohrvaćenom listu, što ga je uređivao don Ivo Prodan a koji nije bio u milosti tadašnjih mogućnika. Bulić se u tom listu razilazio u nazorima sa zadarskim nadbiskupom i šibenskim biskupom te drugim Talijanima, profesorima, napisavši m. o. u rečenom listu članak »Zvonimir, zadnji kralj hrvatski i »Dalmata«. Postavši tako mlad ravnateljem splitske gimnazije povjerala mu je c. kr. vlada i direkciju splitskog arheološkog muzeja i upravu nad solinskim iskopinama kao i konservatorski ured u Splitu. Po današnjim se pojmovima činj ne shvatljivo da bi jedan čovjek mogao svladati toliko raznovrsne i opsežne funkcije, no upravo u tome što se je Bulić htio i mogao s uspjehom prihvatiti ovih posala vidi se i njegov neizmjerio ambiciozni karakter kao i početak potonje veličine. Uostalom, i svećeničko njegovo zvanje mu je pomoglo, što je bio lišen obiteljskih briga, a građanskočinovničkim položajem materijalnih nije također imao.

U nekoj tako reći tradiciji bivše venecijanske pokrajine Dalmacije bilo je da se arheologijom i historijom baviše gotovo odreda svećenici, a u novije doba slično, ili se radi o licima, koja su bar započela studirati u bogoslovijama. To je davalo i daje naučnom poslu ove vrste izvjesnu notu. I Bulić je bio samo jedna karika u tom čislju. Njegovi su predšasnici bili Valeriano de Ponte, dr. Anton Caramaneo-Matijašević, Jakob Salečić, Ivan Pastročić, kanonik Borgežić, Bogetić, Anselmo Banduri, Ivan Zuzerić, I. Sučić, A. Ciccarelli, Zlatović, Milinović, Fabianić itd. a savremenici m. o. S. Ljubić, don Luka dr. Jelić, Bervaldi, pop P. Kaer, fra Lujo Marun, dr. Lovro Katić i dr., sve dakle svećenici, što je međutim obrađivanju jedne partije građe moglo biti samo na uhar.

Došavši Bulić do stručne (ne školske!) svoje

afirmacije u Splitu zatekao je stanje koje su inauguirali njegovi pretšasnici čijim je utrenikom pošao i sam. Tu se isticao m. o. ponajviše muzejski ravnatelj Carlo Lanza († 1834.), koji je do 1828. iskapao u Solinu na državni trošak. Poslije je taj rad prekinut sve do 1846., kadno je Francesco Carrara († 1849.) obnovio ta arheološka nastojanja, ali je mučio tešku muku sa zavidnima, što je čest slučaj — i ako paradoksalno — i u svijetu nauke u koji se uvlači po Schillerovoj karakteristici odurni »Brotgelehrter« da istisne »filosofske glave« koje vole svoj poziv.

Baveći se u školi Horatiusom i Tacitusom i toliko intenzivno da bez osvrta na njih nije mogao biti poslije ni u dnevnom životu ni u pisanju (a nije čudo, 14 godina je u školi samo njih obrađivao), Bulić se u Splitu priklonio epohalnoj ediciji koju su od 1878. do 1883. pokrenuli i vodili M. Prof. Glavinić i Giuseppe Consiliere Alačević i to prema talijanskoj tradiciji razumljivo na talijanskom jeziku pod naslovom »Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata« (per cura di...) Još za vrijeme studija a i poslije Bulić je zalazio u arheološki majdan svog rodnog kraja, promatrao, učio i surađivao tako da je onda 1886. bio sposoban da stupi u uredništvo časopisa Alačevića, a da već 1888. postane gotovo isključivi činilac u toj reviji i tako ostane sve do svršetka prošlog Svjetskog rata (redattore e proprietario), do zaključno 49. knjige (dok je 1921. godine 44. knjigom odustao u naslovu od talijanskog jezika i primivši dr. Mihovila Abramića kao suurednika promijenio naslov u »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku« s francuskim podnaslovom).*

Bulić se tokom tih dugih godina svog zaista fanatično voljena posla specializovao kao izraziti starokršćanski arheolog uglavnom ipak u sferi epigrafije. Što se tiče samog časopisa on ga je požrtvovno (gdjekad i materijalno kad je prijetila opasnost da će list prestati izlaženjem) uzdržavao i održao. No zatečeno je stanje produžio, Split je još uvijek bio Spalato i u časopisu tako ostao do Jugoslavije. Pod tlakom svojeg školovanja i u ambijentu jačem od njega pojedinca pa u gvozdenom sklopu c. kr. Habsburške Monarhije morao je činiti tu »koncesiju« i pisati talijanski, a tek po nešto hrvatski. Ispunjavajući gotovo sam sveske svoje revije nagomilao je ogromnu građu koja čeka svoje obrađivače. Istina, danas se ta cijela biblioteka Bulićeva »Bullettina« ukazuje teško pregledna kao zbornik s tehnički neracionalno ispretranom građom, bez jasnih oznaka na koricama (na koje je pripuššana novija historija!),

* Isp. u »Narodnoj Starini« II (1923.) str. 281.

bez godišnjega sadržaja, dok »Contenuto« na omotima nikako ne dostaje za sigurnu orijentaciju (bez oznake strana i samo sumarni podaci), a o indeksu ni pomena, pa je živa šteta što je »Bullettino« ostao toliko teško upotrebljiv a toliko dragocjen časopis. Još su više na smetnju bile i prilogi brošira nejednaka formata. Primao je Bulić i neke suradnike u svoj »Bullettino«, nego nijesu bili brojni ni često: tako don Luku dr. Jelića, don Bara prof. Poparića, Vida Vuletića-Vukasovića, don Kerubina prof. Šegvića i još neke. A važno je Bulićevo nastojanje izdavanjem »Accesiones et correctiones ad Illyricum Sacrum« u samom listu.

Bulić je bio pravi polihistor u ograničenom razdoblju svoje ođabrane naučne domene. Uz epigrafiju nužno ga zanimala topografija i hagiografija, polemizirao je žestoko i na svoj način i o Stridonu sv. Jeronima i o otoku Meliti sv. Pavla. Sve su to bila pitanja dođuše načeta prije njega, ali im on doprinio svoj tribut. A centar interesovanja i obradbe bilj su dakako solinski kršćani i car Dioklecijan s njegovom palačom kroz vijekove. Šteta, što je Bulić bio u stvari ipak jednostran te je n. pr. kao muzejski ravnatelj sasvim zanemario instalaciju odjeljenja iz venecijanskog i austrijskog razdoblja. To dođuše po starovremenskom shvaćanju nije spadalo (non licet!) u jedan muzej s naslovom arheološki. Još su prejaki bili odjeci klasicizma. A možda je Bulić u podsvijesti izmirivao onu neuravnoteženu svoju odanost kultu rimske prošlosti i talijanskom jeziku, pa nije mario dodavati privagu interesovanjem i ojačavanjem spomenika i uspomene na jednako tuđe dvije vladavine u dalmatinskoj Hrvatskoj, koja je u svojoj historiji oćutila svu fatalnost od dodira s romanskim svijetom in politicis. Međutim za odstup od talijanskog jezika kao jezika nauke nije popuštao, no krivo bi to bilo motriti kroz prizmu poslijeratnog nacionalizma, a osobito kod tako eminentnog Hrvata kao što je bio don Frane Bulić. U krugovima latinske i talijanske kulture odgojeni tipovi pokušali su pomirivati suprotnosti prema svojem narodu u izgrađivanju kompositnih i kurioznih individualnosti, kao ono i u sjevernim krajevima na njemačku orijentirani n. pr. Graničari (krajšnici). Tako i u mediteranske niti sapeti a u latinštini i talijanštini obrazovani ljudi predratne epohe »fino« i najelegantnije mogli su se izražavati samo u jezicima poprimiteljnih tuđih kultura, što je uostalom plod baštine ukrštavanja tuđih imperija na našim tlima.

Posredstvom svojih profesora u bečkom sveučilištu i zbog svoje aktivnosti na arheološkom terrainu u Dalmaciji Bulić je 1883.

postao Mommsenov suradnik na fundamentalnoj epigrafijskoj ediciji »Corpus inscriptionum latinarum«. Iste je godine šta više postao i član dopisnik, a 1885. pravi član Arheološkog instituta u Berlinu. Glavno poprište Bulićeve arheološke djelatnosti bio je terrain negdašnje Salone. Tu je sebi i nasljednicima sazidao iz klasičnih ostataka i čuveni »tusculum«; tu je neumorno prekapao preko pola stoljeća o čemu komentar u »Spomen-cvijeću« u počast Strossmayerovu (izdanje Matice Hrv. u Zagrebu 1900.), a u pripremi je Bulić imao i jedno novo izdanje koje pripremao također za M. H. Bulić je u Solinu strpljivo radio i otkrivao iz godine u godinu, boreći se i s oskudicama u dotacijama, ali stižući sve tiješnji kontakt sa inozemnim stručnjacima koji su se bavili rimskom i kršćanskom arheologijom i koji su ga poticali da ustraje. Podržavajući i šireći te veze stajao u sve opsežnijoj korespondenciji s kulturnim inozemnim naučnim forumima, a posljedicom se ukazuje ne samo Bulićev lični »prestiz« već po njemu i svrstavanje naših znanstvenih oaza i ako pod talijanskim jezičnim barjakom u evropske redove. Solin je postao pored Italije gotovo najpoznatijim majdanom rimske arheologije; tu su strani stručnjaci dobivali nove pobude.

Razumljivo da je u prvom redu Bulićevu nastojanju posvećivala pažnju i c. kr. bečka Zentralkommission za čuvanje historijskih i umjetničkih spomenika* pod čijom je egidom u tom smislu stajalo cjelokupno područje »krunovina i zemalja zastupanih u carevinskom vijeću u Beču«. Ta komisija imenovala ga je svojim organom za cijelu Dalmaciju. U tom svojstvu Bulić se istaknuo i nastojanjem da se što više sačuva, ispita i očisti Dioklecijanova palača tj. j. arhitektonski kostur centra u Splitu i da se sama palača unese u zemljišne knjige (katastar) kao vlasništvo države, pa je u tom uspio protiv svih makinacija. A zaslužan je i za rješavanje problema rekonstrukcije plana i fasade, bar u naučenjačkim radnjama. Jednako je sudjelovao pri restauraciji kampanila u Splitu, pa naročito u gradskom Uresnom povjerenstvu, dok je vremenom postao mjerodavan za svaki kutić c. kr. pokrajine Dalmacije kao konservator. No svojom rigoroznošću i konkvencijom došao je u sukob s mnogim tuđim i ličnim i lokalnim interesima. — Bulić je bio i suradnik u »Jahreshefte des k. k. Oesterreichischen Archaeologischen Institutes.

Postajući sve izrazitija ličnost u tadašnjem javnom životu Dalmacije nije čudo da se u

* Njezin organ »Mitteilungen der Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der kunsthistorischen Denkmäler« (od god. 1856.).

čovjeku Bulićeva kova porodila želja da učini ekskurziju i u strane dnevne politike. Morala ga je draškati stara činjenica i problem da on kao natprosječni intelektualac stoji bez riječi i kompetencije u odlučnim partijama dnevnog javnog života, a pretežno mediokriteti i koje kakvi »untermenči« pa gdjekad i problematični društveni tipovi da vršljaju i da se šepure kao narodni pretstavnici, izbivši često ko zna s čijim i kakvim silama, te se narinuli kao patentirani vođe ad infinitum. I tako u vezi već brojnih svojih prijatelja a i zbog crkvenog uticaja 1887. postade Bulić iza smrti Pavlinovićeve i zastupnik naroda i u pokrajinskom saboru kao i u bečkom carevinskom vijeću (Reichsrat-u, parlamentu). U tadašnjem vodstvu naše narodnjačke politike u Dalmaciji Bulićeva kandidatura nije naišla na simpatičan prijem, suviše ga urednik »Narodnog Lista« u Zadru nazva c. kr. kandidatom. A i poslije, kad je bio izabran, nije se mogao složiti s mnogim oportunijskim raspoloženim »narodnjacima« poradi svojeg aktivizma pogotovo, kad je predložio »adresu« za prisjedinenje Dalmacije banskoj Hrvatskoj. I tako Bulić razočaran, slabo elastičan, napusti dnevnu politiku vrlo brzo te se već 1889. odreče obih svojim zastupničkih mandata. Nauci je taj njegov korak samo dobro došao.

1887. Bulića je odlikovao rimski papa Leo XIII. naslovom Cameriere d'onore in abito p'onazzo (u ljubičastoj halji), što je i papa Pius X. poslije potvrdio. Iste 1887. izabrala ga je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu za svog dopisnog člana. S tim je učenim društvom Bulić bio do smrti u najprisnijim vezama. Poslije je, šta više, podalje u Splitu, postao i počasni član toga zavoda, a najposlije 1925./1926. i »izvanredni pravi«! 1888. Bulić je pak pravi član Njemačkog Arheološkog društva u Berlinu (filijale u Rimu i u Ateni).

Epohalna otkrića specijalno važna za hrvatsku arheologiju u kninskom području g. 1886.* zainteresovaše i don Franu Bulića, da se oglada i u ovoj partiji, te se je na osnovi istraživanja fra Stjepana Zlatovića (dijelom objavljenih i u »Viestniku Hrvatskog arheološkog društva u Zagrebu«) kao i na rezultatima rada fra Luje Maruna kao tada najškoloraniji dalmatinski arheolog prihvatio, da on publikuje te iskopine. I tako je 1888. objavio publikaciju u izdanju Jugoslavenske akademije »Hrvatski spomenici u kninskoj okolicij uz ostale suvremene iz dobe narodne hrvatske dinastije«. A sudjelovao je i pri osnivanju Hrvatskog starinarskog društva u Kninu.

* Isp. u »Narodnoj Starini« II (1923.) str. 151. i d. članak »Hrvatska Troja«.

1890. postaje član »Carskog društva istoriji i drevnosti« u Odesi, 1893. arheološkog društva u St. Petersburgu. Iste godine poslala je bečka c. kr. vlada Bulića zajedno s drugim austrijskim arheolozima na naučno putovanje u Grčku i u prednji Orijent. Vrativši se, stade pripremati kod sebe jedan zbor arheologa, pa je tako izišao na glas organizacijom I. međunarodnog kongresa za kršćansku arheologiju na starokršćanskom groblju u Manastiranama u solinskom polju. (Slava toga posla sačuvala mu se i u g. 1932. kadno je na isto takvom kongresu u Ravenni poźnjeje prave triumfe.) Uhvatio je tako veze i za surađivanje u rimskom »Bollettino di archeologia christiana«.

Međutim s Hrvatskim starinarskim društvom u Kninu* Bulić se nije slagao odveć dugo. Ne ulazeći ovdje u taj spor dosta je napomenuti, da se je odijelio već 1893. i sa svojim Splitsanima osnovao 1894. »Bihać« hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti. Glavni Bulićev suradnik bio je don Luka dr. Jelić. Društvo »Bihać« i danas je aktivno.

1894. imenovan je Bulić članom arheološkog društva u Moskvi, 1895. i Papinske akademije za arheologiju u Rimu (Accademia pontificia romana di archeologia) i zavoda »Accademia di religione cattolica«, 1896. član Antropološkog društva u Beču.

Sa 50 godina života 1896. Bulić je proslavio svoj prvi jubilej i dao tom zgodom podići za sebe grobnicu (jedan sarkofag) u Manastirinama u Solinu s natpisom koji je za nj vrlo značajan. Ta prva jubilarina godina Bulićeva postala još i značajnom cesurom u njegovu životu. Jednim iznenadnim slučajem poradi izvjesnog incidenta u gimnaziji, koju je tiho pohrvaćivao, prestade biti njezinim ravnateljem, jer ga umiroviše.

Jedan od starih Bulićevih štovatelja i suradnika jednako učeni don Bare Poparić, koji se priklonio međutim više studiju epohe hrvatske narodne dinastije, piše u »Hrvatskoj Reviji« (VII, 511) kako je teško napredovalo »pohrvaćivanje« splitske gimnazije: »... Splitska gimnazija bijaše zavod pun talijanskih tradicija... Za mladež nisu imale osobite privlačivosti rijetke hrvatske knjige, pa je čitala ponajviše i ponajradije talijanske, a u tom je jeziku imala i prevedeno sve što je bilo boljega u ostalim literaturama. Teška i nejednaka je bila to borba, a trebalo ju je voditi tako, da ne bi vladini krugovi mogli zamjeriti ni ravnatelju (Buliću!) ni profesorima Hrvatima, da tjeraju u zavodu

* Isp. uzgred materialia i u članku Č. M. Ivekovića, Grobovi otaca, »Narodna Starina« III. (1924.) str. 1. i d.

kakvu politiku. Za tu smo svrhu nas nekoliko Hrvata skovali neke vrsti urotu, na jednom tajnom sastanku u ravnateljjevoj pisarni, i uspjeh nije izostao. Te se je godine upisalo među članove »Matiice Hrvatske« više učenika, sinova vidjenih autonomaških obitelji, pa čak i sin predsjednika autonomaškoga »Gabinetto di Lettura«, koji je, kad mu je sin donio kući »Matičine« knjige, došao sav zaprepašten k Buliću, da prosvjeduje, da moli zaštitu protiv tolike nepodobštine. A Bulić mu je s velikim mirom uzvratilo: »Pa to je naša osveta, gospodine, da djeca privedu oceve na stazu prirode!« Naravno, da su tad još više učestale navale talijanske štampe na Bulića i na profesore Hrvate. Najžešću je vatru sipao zadarski »Il Dalmata«, kojemu je uvijek sekundiralo tršćansko novinstvo. Mjeseca veljače 1896. godine dogodilo se na splitskoj gimnaziji, da par mladića, možda kroz desetu ruku nagovorenih od autonomaša, provališe u noći u gimnazijsku zgradu, te uništiše sve careve slike, u svim razredima, u zbornici i u ravnateljstvu, i proparaše sve geografske karte što su visjele u pojedinim razredima, i to na mjestima, gdje bijahu napisana imena Beča i Budimpešte. Tih je učenika nestalo iste noći iz grada. Nije teško predočiti svu zabunu i metež, što je taj događaj izazvao, sve istrage i sumnjičenja, što su se vukla sve do kraja školske godine. Počinitelji bijahu obezbijedjeni, a jedna je žrtva morala da pruži zadovoljštinu. Ravnatelj Bulića nije ni za čas ostavila njegova hladnokrvnost. I kad je iz Zadra došao nadzornik Miho Glavinić, pa kad je primijetio Buliću, da bi bolje bilo da su dotičnici odrubili glavu njemu, Buliću, nego što su počinili, odvrati mu Don Frane: »Moja glava svakako vrijedi puno više od one kartušine, a ne bih je ja zamijenio ni s kojom živom!« Glavinić tobože nije razumio Don Frane, koji je u sebi više puta osjetio porive, koje bi ljudi, kao Miho Glavinić, okrstili revolucionarnima. Sad je pogotovo autonomaška štampa počela sipati vatru, i Beč je konačno izabrao žrtvu: Koncem velikih praznika god. 1896. Bulić je kao ravnatelj gimnazije bio umirovljen. Bilo mu je tek 50 godina!« Tako Don Bare Poparić o Buliću.

To nehотиčno političko mučeništvo začeo dati Buliću slavu među Hrvatima, pronošenu od tada od najveće česti u novinstvu s kojim je podržavao do smrti najusrdnije veze. Ali su i proslave u vezi s njegovom ličnošću stupale otada sve češće na dnevni red: predaje portreta, adresâ u bogatim koricama, Minervina (Pallas Atene) brončanog poprsja, adoracije iz bliza i daleka isprva tek u regionalnom, raspaljivom ambijentu. Već u to doba diktuje svoje životopisne crtice (isp.

»Hrvatska Revija« VII, 518). A on sam te godine s klasičnom jednom gestom koja je umjela impresionirati solinske namjernike osnova sebi već pomenutu grobnicu...

Dok je tako umirovljenjem Bulić zadobio u nacionalnom smislu dobila je i arheologija, kojoj se sada mogao predati potpuno, jer ga vlasti i dalje ostaviše u svojstvu muzejskog ravnatelja i konservatora c. kr. pokrajine Dalmacije. Od 1891. do 1896. ide Buliću zasluga što je rekonstruirao natpis »Pro duce Trepimero... . . . preces X... su(b) mittati(s) et inclinata ha(βε)ta colla trementes (za kneza Trepimera prikažite Hristu molitve držeći se strahopočitanjem prignute glave). Još značajnije bilo je Bulićevo otkriće sarkofaga hrvatske kraljice Jelene, kad je rekonstruirao njezin epitaf iz g. 976. sa kojega se osim nje autentično saznalo i za muža joj Mihajla Krešimira i sina Stjepana Držislava (isp. publikaciju u »Vjesniku Hrvatskog arheološkog društva u Zagrebu« n. s. III. 1897./8. i u »Bullettinu« 1899. p. 222.). Akademija u Zagrebu izvjesila je u počast toga otkrića hrvatsku zastavu i držala je 8 dana. »Otkriće ovo Bulićevo — velj posmrtničar u »Jutar-njem Listu« (XXIII, br. 8082.) — bijaše znamenito i značajno, palo je upravo u godine, kad se u našem cijelom javnom životu osjećalo klonuće, kada je pod pritiskom khuenovštine spopadala mnoge sumnja i nevjerica u vlastitu prošlost, kad se pokušavalo stvoriti mišljenje, da smo narod bez povijesti, da je naša povijest skup bajki i izmišljotina, da smo »eine Nation auf Puff«.

1898. počastiše Bulića pravim članstvom Austrijskoga arheološkog instituta u Beču, 1899. dopisnim članstvom bečkog Numismatičkog društva, a napredovao je i u činovničkoj hierarhiji: dobio je naslov Regierungsrath-a (vladina savjetnika), 1901. godina donese mu dopisno članstvo akademije u Spoletu, a 1901. postade oficirom Akademije Francuske.

Na osnovi svojih strogo znanstvenih istraživanja ustvrdio je Bulić, da sv. Duje osnivač salonske crkve, kojoj je splitska nadbiskupija nasljednicom, nije umro mučeničkom smrću u I stoljeću. Poradi te svoje naučne tvrdnje pao je Bulić pod crkvenu optužbu, imao parnicu, morao se u Rimu opravdavati, a 400 istisaka njegove »Storia e leggenda di S. Domnion e Doimo, vescovo e martire di Salona e delle sue reliquie« (namijenjeni suplement »Bullettinu« 1901.) bilo je sekvestrirano naredbom provincijskih crkvenih vlasti. S pravom je Bulić bio ljut, što njegovi naučni rezultati nijesu bili usvojeni u nadležnim biskupijskim shematizmima, biva što se nije čitala njegova kronotaksa (isp. »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatin-

sku« XLV, Split 1922. str. 193.) i što su još uvijek notirana dva s. Dujma. Konačno je naučno pobijedio i pred rimskim crkvenim forumom, dobio naslov Monsignore...

1904. godina donijela mu dopisno članstvo Muzejskog društva kraljevstva češkoga (predhistorijski odio!) i počasno članstvo Društva portugalskih arhitekta i arheologa u Lisabonu, a 1908. Buliću je rimski Papa podijelio naslov: Protonotharius apostolicus ad instar participantium, 1909. Officier de l'Instruction publique u Parisu i dopisno članstvo u belgijskoj Kr. akademiji za arheologiju. 1912. sudjeluje na međunarodnom kongresu za arheologiju.

Prešavši ratno doba u kojem je suskao i Bulićev »Bullettino« odmah iza rata slijede Buliću nove počasti, tako 1919. dopisno članstvo u Starinarskom društvu u Parisu. Dolaskom dr. M. Abramića Buliću u splitski arheološki muzej slijedilo je preobraženje »Bullettina« u »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku« i njegovo modernizovanje. No i u novoj seriji časopisa Bulić je produžio da svoje prinose publikuje većinom na talijanskom jeziku iz stare njegove predra-sude, kako je već bio odgojen u svoje doba.

Odmah iza sloma Austro-Ugarske osjetio se i don Frane Bulić kao dalmatinski pokrajinski konservator uvelike emancipiranim. Sad je nadošlo njegovo pravo doba (i ako je prešao već 70 godina života), kad je mogao nastupati auktoritativno u Splitu i u Beogradu, a ne zavisiti o konačnim odlukama u Zadru i u Beču. Započeo je izrađivati hvalevrijedne naredbe za zaštitu umjetnina, koje mu je ondašnja dalmatinska Pokrajinska Uprava usvojila bez pogovora. Slao je okružnice crkovnim vlastima i općinama u Dalmaciji.

M. o. kaže n. pr. 10. II. 1922.: »Naša je pokrajina bogata historijskim spomenicima i umjetninama svake vrsti a osobito crkve i samostani po Dalmaciji često su mali Muzeji starinskih slika, dragocjenih kodeksa, crkvenog ruha i skupocjenog umjetnički izrađenog posuđa. Naša je dužnost, da ovu umjetničku i kulturnu baštinu svoje zemlje čuvamo, e da i nadalje bude ukras crkava, uveličanje bogoslužja a veselje i radost očima vjernika. Ko prodajom ili izvozom u tuđinu odnaša iz crkve umjetnički ili historijski predmet ne ogriješuje se samo o volju pobožnih darovatelja, koji su te predmete namijenili crkvi i narodu stanovitog kraja, već se ogriješuje i o svoju narodnu dužnost, jer nanaša time posjedu kulturnih dobara čitavoga naroda osjetljivi gubitak i otimlje nekom mjestu ili kraju ono, što ga je činilo poznatim ili privlačivim u našem i vanjskom svijetu, ono, što je vabilo posjetioca i stranca. Usprkos

tome u ovom se pogledu do sada mnogo griješlo, pa je time mnogo štete nanešeno našem narodu, nauci i umjetnosti. Mnogi naime dalmatinski spomenik velike umjetničke ili historijske vrijednosti... resi već dugo vremena razne tuđe muzeje i privatne zbirke stranih zemalja i teško će ikada biti vraćen našoj zemlji i narodu: bolno je i ponizujuće za nas, da ninsku krstionicu, spomenik prvog narodnog kneza naših primorskih krajeva Višeslava (oko 800.) čuva Muzej Correr u Veneciji ili da je dragocjeni rukopis prvaka dalmatinskih historičara Tome Arcidjakona splitskog prešao iz Fanfonjine biblioteke u Trogiru, regbi, u arhiv naučnog društva Szent-Istvan u Budimpešti... Bezobzirnim i besavjesnim trganjem umjetničkih predmeta, pogotovo onih čednih i neznatnijih, iz njihova milieua trpi napokon i sama njihova estetska vrijednost... Jer što ima n. pr. da znači kruna dvorišnog bunara iz plemićke palače ili iz samostanskog klaustra prenešena u vrt moderne restauracije? Što može da našoj mašti priča starinski, patinom prevučeni grb patricijske obitelji ili grb crkvenog dostojanstvenika istrnut sa kakve palače ili kakve crkve pa uzidan u novu kuću ratom obogatjelog trgovca? Ili kakav da bude smisao i kako da se estetski snađe obična ikona malene dalmatinske crkvice, koja dospije u sjajan salon kojega god bogataša? ...razni agenti, osobito iz zemalja sa t. zv. zdravom valutom, oblijeću već — kako se čuje — oko naših crkava i samostana nudajući novac za umjetnine i spomenike...«

Jednako je izvrsna bila Bulićeva okružnica dalmatinskim općinama još 10. V. 1921., kada se bavio štetom što su je talijanske okupatorske vlasti nanijele spomenicima u Dalmaciji: »...Kako je naknadno konstatovano od Konservatora, odnijeli su Talijani na Visu ne samo lava već čitavi spomenik s podnožjem, na kojemu je bio natpis s imenima pokopanih mornara, i ako ovaj natpis nije sadržavao nikakvih političkih aluzija... U komiškoj župskoj crkvi zamijenise drvene stupove, što su podržavali starinske orgulje s novim, jer da su stari stupovi tobože uzeti s materijala talijanskog ratnog broda »Palestro« propaloga u bici kod Visa... Dešavalo se u nas u prvom času oduševljenja nakon sloma Austrije, a dešava se valjda i sada nakon odlaska Talijana u bivšem okupiranom području Dalmacije, da javno mnijenje traži odalečenje ili uništenje svih znakova, koji nas sjećaju na minulu tuđinsku vladavinu. Prvim žrtvama tog razumljivog, i ako ne opravdanog, patriotskog gnjeva bili su mletački lavovi. Tako su n. pr. Račiščani po noći oštetili dva mletačka lava u Korčuli, i to na desnoj mletačkoj kulji na obali i pokraj

Lože, otukavši im djelomice glave i repove, dočim su se Korčulani duhovitije i zgodnije zadovoljili bezazlenom šalom, pokrivši nekim lavovima glavu mrežastom gubicom i stavili im oko vrata crnu vrpču. Ne smijemo zabraviti, da su i mletački lavovi historijski spomenici, koje ćemo kao kulturni narod čuvati, da nam budu opomena na prošlu nevolju i poticajem na složan rad proti tuđinu, pa će nam onda isto tako malo škoditi kao što nam škode natpisi rimskih legionara, koji se godimice iskapaju po Dalmaciji: naša je Država sezdana na tako čvrstim temeljima narodne snage i volje, da su u Dalmaciji Rim i Venecija, Austrija i Italija samo historija i ništa drugo. Drugovačija je stvar sa natpisima, što ih je eventualno u provokatorskoj namjeri postavila okupatorna talijanska vlast ili pak sa natpisima bivše Austrije...«

Kroz cio život don Frani Buliću bilo je više manje lako raditi u jednoj nesmetanoj domeni, koju nijesu u naučnom njegovom poslu smetali ni zavidnici, ni inferiorni sitničari a na moćnim položajima pa je to i moglo formirati onu prepotenciju u nastupu prema drugima i svakom slučaju. Ali Bulić je bio u svom radu i dobre sreće, što je imao vrsne i valjane suradnike. Običavao je mnogo toga da publikuje i u kompaniji, tako n. pr. u »Bogoslovskoj Smotri« 1912./1913. s vrlo učestim asistentom dr. J. Bervaldi-jem »Kronotaksa spljetskih nadbiskupa (od razorenja Solina do polovine XI. stoljeća)«, 1918. s dr. Petrom Skokom »Natpis Petra Crnoga (»Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini«), s dr. Lj. Karamanom »Palača cara Dioklecijana u Splitu« (Zagreb 1927., njem. izd. 1929.) te s dr. L. Katićem »Stopama hrvatskih vladara« (Zagreb 1929.). Bulić je osim toga nastojao da mu radnje po mogućnosti dožive što više izdanja i na različnim jezicima.

1921. proslavio je Bulić drugi svoj svečani jubilej t. j. 75-godišnjicu svog zaslužnog života. Te je godine odlikovan i ordenom Sv. Save II. klase, a postao je i honoris causa doctor philosophiae zagrebačkog sveučilišta. 1922. dopisni član Srpske kr. akademije nauka u Beogradu i francuski Chevalier de la Légion d'honneur. 1923. išao je u Bruxelles na V. međunarodni kongres historijskih nauka (isp. i 2 referata u »Compte rendu du V-e Congrès international des sciences historiques, Bruxelles 1923.). Istom 1924. doštampam je u Zagrebu voluminozni »Bulićev zbornik« (Strena Bulićiana) započet povodom 75-godišnjice a s prinosima mnogobrojnih njegovih štovatelja iz cijelog svijeta. 1926. je umirovljen.

Već dobarhno ostario 1929. istaknuo se kao prvoborac protiv postavljanja genijalnog

Meštrovićevog spomenika Grgura Ninskog, hrvatskog biskupa, glagoljaša i antilatinaša, u Peristilu u Splitu. Iste godine sluteći primicanje kraja života hvalevrijedno i kao riječak Hrvat osnovao je uz pripomoć svojih štovatelja i splitske općine »Zakladu Don Frane Bulića« s glavnicom od 115.000 Din. za studente arheologije (iz obitelji Bulić, ili za Splićanina ili Solinjanina ili konačno ako ovih ne bude za kandidata sa teritorija negdašnje rimske Dalmacije). A povodom dijamantne mise poslao mu je Papa Pius XI. srebrnu kolajnu.

1931. izdao je Msgr. Bulić svojim troškom brošuru »Povodom pedesetgodišnjice jubileja »Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku« (1878.—1928.)« svoje vrste oproštaj s mnogim aluzijama ogorčenja (priopćujući to još i na francuskom, njemačkom i italijanskom jeziku). Već samo umirovljenje sprovedeno po činovničkom zakonu i post festum neobično ga je kosnulo, a nije čuđo kod neobičnih energija kojima je raspolagao, kad je srastao s dugogodišnjim načinima svoga života. Tako se ne samo kod ljudi umjetnikâ nego i kod mnogih profesora i sličnih naučenjaka prima silazak sa pozornice, katedre, povlačenje iz kancelarije, kao uvreda koju da im nanosi društvo i država. Hiperindividualitetima uopće je teško se pomiriti sa starenjem i inertnom mirovinom, osobito kada naokolo vide na mnogim mjestima nezaslužne sinekuraše, rafinirano organizovane klikaše koji i mladim pojedincima »izvan reda« pod svakim režimom umiju osporiti i samo pravo na rad, dok drugi još kipte voljom i snagom za rad, a moraju u pensiju. Međutim ovaj slučaj Msgr. Bulića bio je opet posve svojevrstne prirode: on je cijelog života naučio da bude sam i u svom užem polju rada jedini, koji je navikao na superordinaciju... I kolikogod je i harmonirao sa svojim vrijednim i slobodno odabranim čestitim nasljednicima, opet je teško pojmio značaj i ulogu pensije; u tome nije bio naučenjački Sulla, ni Dioklecijan. Tako on u ovoj brošuri ne vrši samo oproštaj sa svojim časopisom nego iznosi i rukovjet arheoloških bilježaka, kojima bi zapravo bilo mjesto u časopisu, pa ne samo svojih prinosâ već i tuđih. Preosjetljiv i egocentričan u toj partiji on je umirovljenje osjetio kao da je »smešten« (meine Absetzung vom Direktoramt des Archäologischen Museums — kaže izričito u njemačkoj versiji), a u oporuci 22. IV. 1934. govori, da se je to zbililo (»digoše me«) na nepristojan način i ljutio se par redaka dalje, što je kao umirovljenik smatran dalje kao »privatno lice«). »... a ovaj oproštaj prijateljima i znancima upravljam na ovaj način, jer mi je bilo onemogućeno to

zadovoljstvo, da mogu ovaj oproštaj upraviti u samom časopisu, kojemu sam za 50 godina bio suradnikom i urednikom. Starost je breme, to je istina, ali moja osamdesetpetogodišnja života (1930.) ne bi me još smetala — jer Božja providnost mi je starost učinila snošljivom — viridis senectus — da još koje čedno zrnce posvetim nauci i mome narodu u mojem časopisu, da nisu došle druge jače prilike, koje tu želju učiniše nemogućom...« Prema svemu se čini da je Bulić namjeravao produžiti ovakvim malim sveščićima, u prvom redu da izda »Povijest državnog arheološkog muzeja u Splitu«, dok je ovoj brošuri po svom ususu kao pridodatka priložio radnju »Sv. Venancije prvi biskup solinski i mučenik duvanjski«.

I onda je iza teško podnošenog pensionerskog razdoblja došao zaključak ovog tolikim naučenjačkim radom i kod nas iznimnom marljivošću ispunjenog života u našim dimenzijama doista velikog don Frane Bulića. Kao velik čovjek i radin i uspješan imao je dakako i mnogo protivnika, to donose i zauzeti konsekvantni stavovi. »Viel Feind, viel Ehr'«! Neke mu je pribavila dakako i infernalna zavist, neke opet njegov bujni, čisto mediteranski temperament i samovolja, pak mu se u sve cio život odvijao u stalnoj borbi (πόλεμος πατηρ παντων). Ali još za života doživljavaše panegirička poštovanja (n. pr. fešta s otkrićem ploče na rodnoj kući) i svakojaka odlikovanja na koja, uostalom, nije bio neosjetljiv. Imao je već za života formirani lični kult i čislo poklonika, kako to može pokazati i bujica nekrologa, rezultat dijelom i regionalistički dobro udruženih užih njegovih kompatriota... Ali, čovječanski ganutljiva je njegova oporuka kao čovjeka, kojemu je bilo teško umrijeti, fenomen od čovjeka, koji je život toliko volio zbog rada i plemenite afirmacije u njemu. Tu pristaje ponoviti ono što je don Frane još 30. X. 1896. pisao povodom smrti don Šime Ljubića: »I ovi neprestani, grozničavi rad, nije se čuditi, da je stvorio od pokojnika čovjeka, komu se u društvenim odnošajima kadikad koješta zamjeralo. Ali povjest našega kulturnoga preporoda, pravednija nego li smo mi, u našim maljušnim i sićušnim strastima očistiti će s njega nekoje sitnice, koje smo mi cienili da smo mu mogli za života prigovarati«.

Zagrebačka »Hrvatska Straža« (VI, 172) pisala je: »Split će osjetiti veliku prazninu. Nemoguće je pomisliti na crkvu sv. Dujma, na Peristil, na Dioklecijanovu palaču, na solinske ruševine, na Gospu od Otoka i starohrvatske spomenike bez Don Frane. Ta on je sve to oživljavao, on je bio bard toga mrtvoga kamenja, koje je kroz njegovu romo-

nitru riječ dobivalo svoj historički život, oživljavalo u svom nekadašnjem sjaju i evociralo najslavnije dane cara Dioklecijana i kralja Zvonimira... Korespondencija (Bulićeva) rasvijetlit će mnoge stranice naše nedavne prošlosti i prikazati će lik velikoga pokojnika u svojoj njegovoj veličini. Iz te će se korespondencije vidjeti, kakvu je pokojnik borbu vodio sa splitskim predstavnicima liberalizma, koji su bez svakoga obzira vodili ogorčenu borbu protiv Don Frane Bulića...»

Veoma sposobni Bulićev suradnik dr. Lovre Katić dao je u splitskom listu »Novo Doba« (cit. »Hrvatska Straža« VI, 174.) pregnantnu karakteristiku Bulićevog naučnog rada: »... Don Frane nije napisao većih djela, mislim sintetičkih. Poglavitno je njegovo djelo o otkapanju. Ali ću odrješito i iskreno reći, što sam i za života njegovu tvrdio u »Čehoslovačko-jugoslavenskoj reviji« (II, br. 4.) da on nije ni imao jakog sintetičkog dara. Mnogo je pronašao, a malo obradio, jer uza sav svoj dugi život nije dospio, da pod jednim vidom obradi pronađeni materijal. Ali on je radio s oduševljenjem s ljubavlju. Njegov rad bio je i pjesma. Odatle izlazi da će nekoji rezultati njegovi biti revidirani, ali onako vedra, neumorna, nesebična učenjaka mi ne ćemo više nigda imati. Bit ću realan: don Frane je bio katkada i bezobziran, pa je to kojega radnika od njega i odbilo i bacilo u protivnički tabor, ali je njegovo srce bilo i u znanstvenom radu velikodušno...»

Osim napomenutih radnja te bezbrojnom materijala u samom »Buletinu« mogu se napose istaknuti još i ovi Bulićevi radovi, a potpunom bibliografiju vjerojatno će već izraditi više zainteresovani arheolozi, ako kod nas ipak jednom dođe do organizacije takova posla:

— Prinosak k poviesti uređenja granica među raznim plemenima u Dalmaciji za rimsko doba (»Glasnik Muzeja u Bosni i Hercegovini« II, Sarajevo 1891, p. 406.).

— Rimski natpisi u Srebrenici (»Glasnik Muzeja... III, Sarajevo 1892, p. 387.).

— Jedno pismo Msgr. Don Frane Bulića (1897. g.) Priopćio V. T. »Narodna Svijest« Dubrovnik 14. VIII, 1934.

— Starinarska iznašašća na otoku Šolti (Solentia) (»Buletino« XXI, 1898, p. 183.).

— Dove giaceva Stridone, la patria di S. Girelamo (»Buletino« XXII, 1899, p. 137.).

— Marulić i njegovo doba. »Obzor« Zagreb 1901, br. 261.

— San Gregorio Magno Papa nelle sue relazioni colla Dalmazia a. 590—604. (»Buletino« XXVII, 1904.).

— Iserizione di un nuovo luogotenente della Dalmazia romana Apollonius Foebadius del V—VI secolo (»Buletino« XXXII, 1909.).

— L'imperatore Diocleziano (»Buletino« XXXIII, 1910., i poslije hrvatski).

— Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji (»Sveta Cecilija« Zagreb 1918.).

— Mučenici solinski (»Bogloslovska Smotra« Zagreb 1919.).

— Stridone (Grahovo Polje in Bosnia) luogo natale di San Girolamo (»Buletino« XL—XLII, 1919.—1922, i »Miscellanea Gironimiana« Roma 1920, p. 253 etc.).

— Zvona u Dalmaciji i njihovi lijevaoci (»Sveta Cecilija« Zagreb 1920.).

— Metode i ciljevi arheologije. (Predavanja.) »Obzor« Zagreb 1921, br. 330.

— Spomenici o Euharistiji u starokršćanskim crkvama u Dalmaciji (»Bogloslovska Smotra« Zagreb 1923.).

— Otkriće IV. starokršćanskog grobišta u Solinu (»Bogloslovska Smotra« Zagreb 1923.).

— Gradjevni spomenici iz doba hrvatske narodne dinastije. (Predavanja.) »Obzor« Zagreb 1924, br. 153.

— Sv. Kvirin, biskup i mučenik grada Siscia — Sisak. (»Bogloslovska Smotra« Zagreb 1924.).

— Dopunjenje katedre klasične arheologije na zagrebačkom sveučilištu (»Obzor« Zagreb br. 205.).

— Krunidbena bazilika usred gradine u Solinu (Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva, izdala Jugoslavenska akademija, Zagreb 1925.).

— Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij (Zbornik Matice Hrvatske, Zagreb 1925.).

— Monogramatički natpis triju biskupa solinskih iz V.—VI. vijeka (»Bogloslovska Smotra«, Zagreb 1927.).

— Dolazak Hrvata i pohrvaćivanje Dalmacije (»Sveslavenski Zbornik«, Zagreb 1930.).

— Uređenje parka na Gospinoj livadi i hipodroma na Solinskom blatu (»Obzor«, Zagreb 1930, br. 254, i d.).

— Sarkofag dviju kćeri Bele IV. nad portalom stolne crkve u Splitu (»Obzor«, Zagreb 1933, br. 40.).

— Historia salonitana splitskog kroničara Tome Arcidjakona (1200.—1268.) »Obzor«, Zagreb 1933, br. 149.

Scupiensis

*

U Beogradu je umro 31. VIII, 1934. Joca Vujić iz Sente, skupljač istinskih i umetničkih starina. Malo je kod nas ljudi, čije je zanimanje skroz materialističke prirode, a da sa tolikim razumevanjem za umetnost i sa tolikim pietetom za narodne starine i spomenike živi kao što je živio Joca Vujić, veleposednik iz Sente. Vidni dokaz ove njegove predispozicije je njegov muzej sa sku-

pocenim zbirka slika starih srpskih vojvođanskih slikara, velikom kolekcijom starih knjiga dokumenata, rukopisa, pisama, pečata, novaca, fosilija, iskopina i t. d. Joca Vujić je veliki deo svojih prihoda ulagao u svoj muzej, sâm je tragao za umetničkim delima i angažovao skupljače. Ovakav rad posle pola veka doneo je lep uspeh i dobro ime njegovu muzeju.

Joca Vujić rodio se 13 jula 1863 u Senti u Bačkoj, na Tisi (kraj današnje mađarske granice). Posle gimnazijske mature počeo je slušati historiju i slavensku filologiju kod Miklošića na universitetu u Beču, ali je vrlo brzo prešao na Višu agronomsku akademiju u ugarskom Starom Gradu (Magyaróvár) gdje je 1885 g. diplomirao. Posle svršenih agronomskih studija vratio se kući na posjed svoga oca i započeo moderno gazdinstvo. Bio je biran i za narodnog poslanika, a bio je i banski većnik. Osobito agilan radnik bio je u svim poljima društvenog rada: nacionalnog, prosvetnog, humanog, karitativnog i dr. Od 1896. sve do kraja života bio je aktivan srpski političar. Za nacionalne zasluge izabrala je Matica Srpska Jocu Vujića za svog počasnog člana, a za zasluge za Muzej, Matica Srpska za počasnog predsednika Muzeja. Vujić je umro ne učinivši testamentarno raspoloženje o svom muzeju. I to je velika nacionalna šteta, jer, pitanje je, da li će zbirke doći onamo kamo ih je Joca Vujić namenio: a namenio ih je bio

delom beogradskom universitetu — kome je još za života poklonio bogatu svoju biblioteku (preko 6.500 svezaka) dokumente i druge spise (blizu 2.000 brojeva) — i Muzeju Matice Srpske, kome je za života poklonio izbor starih vojvođanskih srpskih slikara, koju zbirku je nameravao potpuno kompletirati i sâm urediti da bi bila dostojni reprezentant starog slikarstva.

Zbirka starih slikara bila je glavni sastavni deo njegova muzeja. Težište njegovih nastojanja je bilo da upozna dobro staro slikarstvo i da glavne reprezentante okupi u svom muzeju. Da je tu nameru imao još u ranoj mladosti svedoči to što je odmah posle mature počeo obilaziti stare manastire i studirati staro slikarstvo; obišao je u Ziču, Samodrežu, Ljubostinju, Studenicu, Kalenić, Ravanicu i Manasiju i svoje utiske beležio u dnevnik. Tu svoju nameru on je sproveo: ozbiljnim studijem postao je stručnjak, a marljivim skupljanjem najveći skupljač u ovim krajevima. Preko 300 slika i mnoštvo drugih umetničkih i istorijskih predmeta nalaze se u Senti u ostavini Joce Vujića. Nacionalna će šteta biti, ako naslednici ne postupe po intencijama Joce Vujića i ne predadu zbirke na čuvanje Muzeju Matice Srpske kamo jedino spadaju prema svom karakteru i prema karakteru Matičina muzeja koji je vojvođanski zavičajni muzej.

Franjo Mašin

OBLICI KULTURE SELA

Opći, horizontalni presjek kroz neobično šarenu etnografsku sliku Jugoslavije teško da bi mogao u punoj mjeri okarakterisati njene glavne odlike. Ono što posmatraču upada u prvi mah u oči to je velika raznolikost u izražajnim oblicima; od nastambe pa do desena na tkivu ili vezivu. Opis etnografskih karakteristika u našoj zemlji bio bi samo jedan dio njihovog upoznavanja, težište se mora položiti na razvoj oblika, koji su tako značajni za našu etnografsku sliku. Jasno je, da se to na tako skučenom prostoru ne može učiniti ali je važno, da se i u ovom pregledu označe najvažnije razvojne osebine, koje istom omogućuju razumijevanje forma našeg narodnog, — točnije seljačkog, — života i u duhovnom i u materijalnom pogledu.

Nosilac eminentnih etničkih osebina kod nas je selo. Na selu i u seljačkom pučanstvu sačuvane su one bitne odlike, koje su se tokom stoljeća razvijale u izmjenama životne i društvene sredine. Međutim tradicija sela zadire daleko dublje u prošlost nego što se to izražava u čisto istorijskim odnosima. Jedan niz karakteristika našeg sela uklopljen je još u preistorijska vremena, dakle u vre-

mena u kojima se oblikovao životni okvir zemljoradnika i stočara. Zemljoradnja i stočarstvo, dva privredna oblika u kojima se razvija životni okvir našeg sela, daje i duhovnom izrazu sela različite oblike. U stočarskom obliku, koji je jednostavniji i primitivniji sačuvani su i jednostavniji izražajni oblici. Zemljoradnja složenija i obuhvatnija izgrađuje i složenije izraze u duhovnoj i materijalnoj kulturi. U povezanosti zemljoradnje sa stočarstvom isprepliću se i nadopunjuju forme obaju privrednih tipova.

Izrazito stočarstvo zadržalo se kod nas samo na brdovitim, izolovanim krajevima i u njima se sačuvala primitivna kultura sa jednostavnim životnim oblicima. Međutim je za ocjenu velike većine našeg naroda karakteristična zemljoradnja sa svim njenim popratnim pojavama. Zemljoradnja je već po načinu svog proizvodnog karaktera uslovljavala i izmjene u duhovnoj strukturi čovjeka, koje su često neobično složene i zamršene. I ako u svojoj biti primitivistički, izražajni svijet seljaka je ukopčan u duhovna gibanja koja pokazuju veliku složenost. Na zasebne, razvojem uslovljene, odlike u du-